

UDK 81'42:27-247:091(497.6)
091:003.349]:27-247(049.3

Primljeno: 28. 10. 2022.

Stručni rad
Professional paper

Sumeja Bičević

VAŽAN DOPRINOS TEKSTOLOŠKIM PROUČAVANJIMA SREDNJOVJEKOVNIH BOSANSKIH TEKSTOVA

(Erma Ramić-Kunić: *Čajničko četveroevanđelje. Tekstološko istraživanje*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, 2021)

Krajem 2021. godine u izdanju Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu objavljena je knjiga *Čajničko četveroevanđelje. Tekstološko istraživanje* autorice Erme Ramić-Kunić. Knjiga predstavlja doktorsku disertaciju *Leksičke varijante Čajničkog evanđelja iz 15. stoljeća u kontekstu proučavanja bosanske redakcijske pismenosti*, odbranjen u decembru 2019. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Prije spomenute knjige Ramić-Kunić je 2017. priredila izdanje *Čajničko četveroevanđelje – bosanski rukopis s početka 15. stoljeća* za koje je napisala i uvodnu studiju. I ova je knjiga objavljena u izdanju Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu.

Studija *Čajničko četveroevanđelje. Tekstološko istraživanje* strukturirana je u 7 poglavlja: "Uvod", "Odnos teksta evanđelja tradirnog u Bosni prema evanđeljima staroslavenskog kanona", "Leksika prvoga predloška Čajničkoga četveroevanđelja (od Mt. 7:12 do Mt. 24:27)", "Leksika drugoga predloška Čajničkoga četveroevanđelja (od Mt. 24:27 do Lk. 6:42)", "Leksika trećega predloška Čajničkoga četveroevanđelja (od Lk. 6:42 do kraja sačuvanoga teksta)", "Leksički slojevi u Čajničkome četveroevanđelju" i "Zaključak". Knjiga je opremljena i sljedećim poglavljima: Summary, Bibliografija, Prilog: Lista leksičkih arhaizama i pre-slavizama, Indeks imena i Indeks pojmova. Sve ukupno 299 stranica teksta.

U uvodnom se poglavlju ističe da je pitanje prijevoda slavenske verzije evanđelja, kao jedno od najkompliciranijih i najizazovnijih, privlačilo pažnju slavista od samog početka slavističke znanosti. Navodi se da se, iako su savremena filološka istraživanja napravila značajne pomake na ovom polju, proučavanja prijevoda evanđelja uvijek vraćaju na temeljna filološka ispitivanja započeta krajem 19. i početkom 20. st. (Voskresenski, Speranski, Jagić, Vondrák, Vajs, Horálek). Pitanje tekstovno-leksičkog sloja pokazalo se kao posebno složeno, a u vezi s leksikom tekstova ćirilometodskog razdoblja obrazovalo se nekoliko ključnih problema. Neki od njih su da veliki broj rukopisa svih slavenskih redakcija nije očuvan, da prepisivač u proizvodnji svog teksta obično koristi više različitih predložaka, ali ne istovremeno, i to iz različitih razloga: više pisara prepisuje različite dijelove istog teksta iz različitih predložaka kako bi se uštedjelo na vremenu, a rezultat je da isti tekst u različitim dijelovima ima različite predloške; prepisivač prepisuje nepotpuni tekst kojem je izgubljen neki dio pa dio koji nedostaje prepisuje iz drugog predloška, a rezultat je isti – isti tekst u različitim dijelovima ima različite predloške. Naglašena je i posebna kompleksnost proučavanja dijalekatskog porijekla paralelnih sinonimskih izraza u staro-crkvenoslavenskim tekstovima. Na težinu ovog problema odrazio se složeni i šaroliki sastav očuvanih tekstova u kojima se pomiješala leksička građa raznih slojeva i to se desilo u mnogim redakcijama na raznim područjima. Iako se pored leksičkih varijanti u razmatranje bliskosti rukopisa trebaju uzeti i neki drugi kriteriji, kao što su razlike na fonološkom i morfološkom nivou, ipak su leksičke varijante od posebnog značaja za rješavanje problema filijacije rukopisa. Ramić-Kunić zatim predstavlja najznačajnija istraživanja na polju leksike srednjovjekovnih rukopisa (Šafárik, Львов, Slavova, Voskresenski, Speranski, Horálek i dr.). Kada je riječ o razvoju teksta slavenskog prijevoda evanđelja u rukopisima bosanske crkvenoslavenske pismenosti navodi se da su bosanski tekstovi evanđelja prepoznati kao vrlo konzervativna skupina tekstova pa su zbog toga važan temelj rekonstrukcije izvornog teksta slavenskog evanđelja i njegove historije. Ustanovljena je jaka i bliska veza sa konzervativnom makedonskom Ohridskom književnom školom. Spomenuta arhaičnost posebno se ogleda na leksičkom nivou, a tome svjedoči veliki broj zabilježenih grecizama. Pred sami kraj uvodnog dijela dati su i podaci o dosadašnjim proučavanjima Čajničkoga četveroevanđelja, jedinog bosanskog srednjovjekovnog evanđelja koje se čuva u Bosni i Hercegovini. Iako rukopis nije datiran, na osnovu zapisa na marginama stranica 115b i 116a smješta se na kraj 14. ili početak 15. st. Najznačajnije proučavanje ovog rukopisa dala je Vera Jerković (1975) u monografiji *Paleografska i jezička ispitivanja u Čajničkom evanđelju*. Ipak, tekstovno-leksički

nivo nije bio predmet iscrpne analize. Jerković je u drugom radu dala pregled leksike Čajn., tj. popis leksičkih razlika između Čajničkog i Manojlovog evanđelja, ali bez detaljnijih obrazloženja.

Ramić-Kunić donosi usporedbu tekstovno-leksičkog sloja Čajn. sa svim dostupnim bosanskim crkvenoslavenskim evanđeljima, ali se nastoje identificirati i svi evanđeoski rukopisi povezani s Čajn. na ovom planu. Kako je jasno da se ovaj rukopis u jednom svom predlošku jasno razlikuje od ostalih bosanskih rukopisa, krajnji je cilj preciznije odrediti mjesto Čajn. u okviru bosanskog filijacijskog stabla, ali i njegovo mjesto među rukopisima izvanbosanske tradicije evanđelja, naglašava autorica. Zatim se detaljnije predstavljaju svi zadaci istraživanja, ciljevi kao i korištena metodologija. Na kraju uvodnog dijela dolazi popis korištenih skraćenica i simbola.

U drugom se dijelu knjige govori o odnosu teksta evanđelja s područja Bosne prema evanđeljima staroslavenskog kanona. Ramić-Kunić sve ispitivane odnose i veze, te različite usporedne analize koje je provela, potkrepljuje primjerima. Iako ovi rukopisi predstavljaju relativno mali korpus, 22 rukopisa, ipak su kao jedinstven korpus najbrojniji među cjelokupnom bosanskom srednjovjekovnom pismenošću. Oni su važan dio rekonstrukcije prvobitnoga ćirilometodskog prijevoda evanđelja i njegove historije, stoga zaslužuju punu pažnju istraživača. U ovom dijelu autorica ispituje ranije iznesene pretpostavke, zasnovane na poređenjima stanja u Nikoljskom i Hvalovom evanđelju, da rukopisi tradirani u Bosni pokazuju brojna slaganja sa Asemanijevim evanđelistarom. Na osnovu tekstovno-leksičkih sličnosti, ali i drugih (izbor reda riječi, pojedinih morfoloških oblika pa sve do ponavljanja istih grešaka zabilježenih u Ass.), potvrđuje se kako su sasvim opravdane pretpostavke da većina sačuvanih bosanskih četveroevanđelja najbolje prati Ass., što je i potkrijepljeno primjerima. Ipak, i pored dokazane bliskosti sa Ass., na osnovu leksičke analize utvrđeno je da je bilo i onih rukopisa koji su kao prethodnicu imali predložak sličan Marijanskom evanđelju, ili su se pojedini predlošci revidirali prema predlošku sličnom onome u Mar. Takvo je Pripkovićevo evanđelje, s tim da su sličnosti Pripk. i Mar. ograničene na tekst Ev. po Mateju. Pored istraživanja koja su usredotočena na propitivanje odnosa bosanskih evanđelja prema stsl. kanonu, poseban pomak u proučavanju leksike bosanskih rukopisa napravila je Irena Grickat (1961–1962) u studiji o Divoševom evanđelju, napominje Ramić-Kunić. Grickat je primjerima u toj studiji nastojala pokazati postojanje jedinstva leksičkog stabla, što bi značilo da su se nekad svi oni odvojili i razvili iz jednog zajedničkog stabla. Autorica navodi da su listi primjera koju je donijela Grickat potrebne određene korekcije, a s obzirom na to

da je od navedene studije prošlo više od pola stoljeća, a i zbog toga što je broj dostupnih bosanskih rukopisa u međuvremenu značajniji. Zaključuje da je provjera liste primjera pokazala da oni ne pokazuju jedinstvo u svim navedenim slučajevima, pa tako npr. Čajn. od ukupno 42 primjera od bosanske skupine odstupa u njih 9, ali se svi oni nalaze u okviru drugog predloška za koji je već kazano da se u tekstovno-leksičkom segmentu razlikuje od ostala dva predloška.

U trećem dijelu slijedi analiza leksike prvog predloška Čajn. evanđelja (od Mt. 7:12 do Mt. 24:27). Iako postojanje više različitih predložaka zahtijeva da se tekstovno-leksička analiza provede odvojeno za svaki predložak, upravo to postojanje više različitih predložaka čini tekst pogodnim za navedena istraživanja i prema drugim bosanskim rukopisima, ali i prema rukopisima drugih slavenskih redakcija. Posebnom analizom svakog predloška izbjeći će se donošenje općenitih sudova o leksici Čajn., ali i o kompletnoj grupi bosanskih rukopisa, naglašava autorica. Analiza je dodatno otežana činjenicom da je tekst rezultat rada više pisara, a i u istraživanjima Vere Jerković nije najjasnija granica rada prvog i drugog pisara ili je, zapravo, riječ o promjeni predloška. Ramić-Kunić na osnovu dva osnovna metoda (usporedba leksičkih odlika prvog i trećeg predloška s kompletnim tekstom Mar. i usporedba sa svim dostupnim rukopisima bosanske skupine, gdje su u obzir uzete i leksičke sličnosti i razlike) nastoji odrediti koliko se leksika Čajn. razlikuje od leksike Mar. zbog prethodno iznesene tvrdnje da najčvršće izvorište ima u Ass., s dodatnim razlogom jer je tekst Mar. najpotpunije očuvan. A usporedba leksičkih sličnosti i razlika među bosanskim rukopisima provedena je, kako i prenosi Ramić-Kunić od Grickat (1961–1962), iz razloga što se o bosanskom stablu ne treba sud donositi samo na osnovu sličnosti, pogotovo ne onda kada samo jedan rukopis odstupa od stabla jer se tad može govoriti o individualnom odvajanju. Tamo gdje je bilo potrebno pristupilo se i usporedbi drugih jezičkih kategorija.

U nastavku slijedi analiza odnosa prvog predloška Čajn. prema evanđeljima stsl. kanona. Zaključuje se da je ukupan broj razlika između analiziranog dijela Čajn. i Mar. 51, kada se izuzmu razlike u redu riječi, različita rješenja u izboru pojedinih morfoloških oblika, tj. formalne varijacije bez bitnijeg leksičkog značaja. Najveći broj odstupanja ne znači inovacije u Čajn. nepoznate Mar., nego se radi o drugačijem rasporedu tih leksema u različitim stihovima. U tim primjerima Čajn. slijedi bosanske rukopise poput Divoševog, Kopitarovog, Nikoljskog i Hvalovog, a od ukupno 51 razlike prema Mar., Čajn. zajedno sa Div., Kop., Nik. i Hval. u 9 primjera pokazuje podudaranja sa Ass., što i dalje svjedoči o njihovom zajedničkom ishodištu. Ramić-Kunić je u ovom dijelu Čajn., ali i većine drugih bosanskih rukopisa, zabilježila i

podudaranja sa Zografskim evanđeljem. Ističe da je Grickat već ranije pokazala da je bosanskoj skupini bliže Zogr. nego Mar. Kada su u pitanju leksički izbori Čajn. u dijelu Ev. po Mateju, koji pripada prvom predlošku, Čajn. nije obuhvaćeno inovacijama svojstvenim drugoj redakciji slavenskog prijevoda evanđelja (T2), a detaljna usporedba omogućava njegovo približavanje rukopisima prve redakcije slavenskog prijevoda evanđelja (T1) te smještanje u istu tekstualnu grupu kojoj pripadaju reprezentativni predstavnici bosanske skupine rukopisa iz 14. i početka 15. st. Riječ je o veoma arhaičnome predlošku, o čemu svjedoči i pojavljivanje arhaičnih osobina poput asigmatskog aorista na mjestima gdje se u većini drugih rukopisa pojavljuju noviji oblici. A o arhaičnosti svjedoče i leksički izbori koji su zajednički Mar., Zogr. i Ass., ali i drugim bosanskim rukopisima koje odlikuje izrazita arhaičnost teksta poput Div., Kop., Nik... Na konzervativnost predloška upućuju i brojne posuđenice iz grčkog koje nisu prevedene ni u evanđeljima stsl. kanona. Sve navedene konstatacije Ramić-Kunić potkrepljuje primjerima.

U nastavku ovog dijela knjige govori se o odnosu prvog predloška Čajn. i Div. Analiza je urađena s ciljem da se Čajn. pozicionira unutar bosanske skupine rukopisa. Kako je ranije utvrđeno da ovaj predložak Čajn. pripada T1, potrebno ga je usporediti s bosanskim rukopisima za koje je već ranije dokazano da čuvaju konzervativnost leksičkog nivoa svojstvenu T1. Provedena je analiza pokazala da ova dva rukopisa, iako su vremenski udaljena te bilježe određene leksičke razlike, pokazuju nesumnjivu bliskost njihovih predložaka. O bliskosti Čajn. i Div. dalje svjedoče oni primjeri gdje se ova dva rukopisa udaljavaju od Nik., Dan. i Hval. Kako je već ukazano i na bliskost Div. i Kop. (Kardaš 2018, 2020; Nakaš 2018), Kop. bi se također trebao pridružiti navedenoj skupini Nik., Div., Dan., Hval. pa je autorica usporedila Čajn. i Kop. Uočena je bliskost njihovih predložaka, s tim da se prvi predložak Čajn. slaže sa arhaičnim predloškom Kop., ali u odnosu na njegov mlađi predložak pokazuje brojne razlike. Ovdje navodimo samo određena poređenja koja je autorica uradila. Inače, u komparativnu analizu rukopisa i bosanske skupine i drugih slavenskih redakcija autorica je uključila preko 60 različitih izvora. Bitno je napomenuti da Ramić-Kunić donosi i listu primjera u kojima prvi predložak Čajn. odstupa i od kanonskih, ali i drugih bosanskih evanđelja, što upućuje na to da su u ovaj predložak, iako je zadržao starinu i na leksičkom i na morfološkom nivou, unesena i neka individualna rješenja koja ga odvajaju od ostalih bosanskih rukopisa.

Drugi se predložak Čajn. na leksičkom nivou, ali i na nivou drugih jezičkih osobina, razlikuje od većine reprezentativnih bosanskih srednjovjekovnih crkvenih rukopisa, dok prvi i treći predložak pokazuju tekstualne i leksičke bliskosti s istima.

U četvrtom poglavlju knjige upravo se i govori o leksici drugog predloška Čajn. (od Mt. 24:27 do Lk. 6:42). Zaključuje se da je drugi predložak Čajn. izrazito inovirani predložak pod utjecajem tipa T4. Za ovaj se predložak, čije je granice odredila Jerković (1975) a koje je potvrdila i tekstološko-leksička analiza, u dosadašnjim istraživanjima (Jerković 1975, Pešikan 1989) pretpostavljalo da je tekstološki najbliži srpskim evanđeljima, i to srpskom tekstualnom tipu T3. Ipak, detaljnijom usporedbom teksta Čajn. ne samo sa raškim nego i bugarskim i makedonskim rukopisima uočene su brojne sličnosti ne samo sa srpskom pisarskom tradicijom već i s drugim rukopisima. Naime, posebno je zanimljiva bliskost Čajn. sa bugarskim Šafarikovim evanđeljem iz 14. st. Usporedbom kompletnog teksta drugog predloška Čajn. s raškim predstavnicima tipa T3 i bugarskim Šaf. ustanovilo se da se radi o tekstnoj verziji i tipu teksta koji, kako autorica navodi, Voskresenski (1894) imenuje četvrtom redakcijom slavenskog prijevoda evanđelja (T4). U okviru bosanske skupine rukopisa drugi predložak Čajn. u leksičkim izborima pokazuje izrazitu bliskost s Daničićevim evanđeljem. A kad se ovoj bliskosti doda i slaganje s Mlet. u listi primjera koji se uzimaju kao svjedočanstvo veze Čajn. i srpskih tetri tipa T4, kao i uporno slaganje s bugarskim Šaf., izvodi se zaključak da je jedan dio bosanskih rukopisa, neovisno o direktnom raškom ili nemanjićkom posredovanju, mogao doći u dodir i s onim predloškima u kojima su leksičke izmjene bile provedene.

U nastavku Ramić-Kunić ispituje odnos drugog predloška Čajn. prema raškom Bogdanovu evanđelju (iz skupine raških tetri tipa T4) i bugarskome Šafarikovu evanđelju. Analiza je pokazala da pored liste primjera slaganja navedenih rukopisa koju je dao Pešikan (1989) postoje i brojni drugi primjeri koji Čajn. povezuju sa Šaf. i Bg. te više tekstoloških tipova raških evanđelja. Ipak, postoje i određeni primjeri kada se Čajn. ne slaže sa srpskim evanđeljima tipa T4, a autorica zaključuje da je to posljedica čuvanja stanja iz neke ranije verzije slavenskog prijevoda u Čajn. – iz T1 ili T2. Ispitan je odnos drugog predloška Čajn. i drugih bosanskih rukopisa i to onih koji mu se najčešće približavaju – Dan. i Mlet., a povremeno i Kop. Iz primjera se zaključuje, navodi autorica, da su Čajn. i Dan. te drugi rukopisi s odlikama T4 bliži Mar. i Zogr. nego Ass. Ipak, uočeni su i primjeri kada se Čajn. i Dan. ne slažu, a u okviru drugog predloška Čajn., naprimjer: pisar Čajn. bilježi preslavske oblike na mjestima gdje pisar Dan. preferira arhaične oblike. U nastavku slijede primjeri slaganja Čajn. i Mlet. u leksičkim izborima, u izboru reda riječi, primjeri kada Čajn. prati stl. kanon, a tad mu se približava i Mlet., a nakon primjera individualnih slaganja Čajn. i Dan., te Čajn. i Mlet., primjeri kada se sva tri rukopisa ponašaju jednako prateći T4. Pored navedene veze Čajn. s Dan. i Mlet. uočeni su i primjeri

bliskosti drugog predloška Čajn. i mlađeg predloška Kop. pa se navode i ti primjeri. U ovom se dijelu teksta Čajn. ponekad slaže i sa Pripk., Sof. te Dov. i to ne samo u leksičkim izborima nego i u izboru određenih morfoloških oblika. Sve ispitane veze i iznesene tvrdnje potkrijepljene su primjerima. Autorica je provela i detaljniju usporedbu Čajn. prema Pripk., Vrut. i Sof. evanđelju i ta je usporedba pokazala da su ova četiri evanđelja povezana pa je vjerovatno da su u nizu predložaka dijelili i jedan zajednički, a najbliže mu je Pripk. evanđelje. Ipak, značajniji je broj razlika između tih rukopisa pa u ovom dijelu teksta (drugi predložak Čajn.) oni ne čine istu tekstualnu (pod)grupu, a samim tim i jednu posebnu grupu unutar bosanske skupine tekstova. To je opravdano, navodi se, jer ovi rukopisi nisu prošli utjecaj T4. Zatim slijedi tabelarni prikaz leksičkih razlika između T1, T2 i T4, i to prvo razlike između T4 na jednoj strani i T1 i T2 na drugoj, zatim razlike koje odvajaju T1 i T4 na jednoj strani od T2 na drugoj, a onda i razlike koje T4 i T2 na jednoj strani odvajaju od T1 na drugoj.

Na samom početku petog poglavlja u kojem je riječ o leksici trećeg predloška Čajn. (od Lk. 6:42 do kraja sačuvanog teksta) navodi se da u ovom dijelu teksta Čajn. pokazuje slaganje s bosanskim rukopisima u svim reprezentativnim primjerima, koji su prikazani na listi primjera koju je sačinila Irena Grickat. Što se tiče veze trećeg predloška Čajn. i stsl. kanona, zabilježeni su leksički izbori, gramatički jednaki oblici i red riječi koji se mogu pripisati zajedničkom ishodištu bosanske grupe tekstova u vidu teksta bliskog Ass. Kao i u prvom predlošku javljaju se primjeri koji su Čajn. i drugim bosanskim evanđeljima zajednički sa Ass. i Zogr., ili samo Zogr. kada je Ass. definitivno protiv Mar. Navedeno svjedoči o tome da su prvi i treći predložak imali istu maticu koja se kasnije divergirala na posebne podgrupe. Osim leksičkih i gramatičkih razlika koje Čajn. i gotovo cijelu bosansku grupu suprotstavljaju Mar. navode se i primjeri omisija i dodavanja u istoj funkciji. Tu su i primjeri neprevedenih grecizama koji se javljaju u trećem predlošku Čajn. i drugim bosanskim rukopisima jer oni najbolje svjedoče o njihovoj vezi. Ovi grecizmi nemaju potvrdu u kanonskim, a najčešće ni u rukopisima drugih slavenskih redakcija. Zbog sličnosti s prvim predloškom, i treći se predložak može pridružiti T1. Usporedbom s rukopisima za koje je utvrđeno da imaju leksiku tipa T2, poput ruskoga Mstislavovog evanđelja i raških Mokropoljskog i Raškohilandarskog evanđelja, utvrđeno je da u trećem predlošku Čajn. nije bilo utjecaja T2. Provedena je, naravno, i analiza trećeg predloška Čajn. u odnosu prema bosanskim rukopisima, a prema rezultatima treći se predložak može smjestiti u istu grupu s Nik., Hval., Div. i Kop.

Poslije individualne analize svakog predloška Čajn. prema stsl. kanonu, rukopisima bosanske grupe, ali i rukopisima drugih redakcija, Ramić-Kunić donosi cijelo jedno poglavlje o leksičkim slojevima u Čajničkom evanđelju. Prvo se osvrnula na slavensku leksiku – moravizme, ohridizme, preslavizme – a onda i na neslavensku leksiku zabilježenu u Čajn. – grecizme, latinizme, protobugarizme. Uočeno je da Čajn. ima višeslojnu leksiku. Dok prvi i treći predložak imaju zajedničku osobinu – neprevedene grecizme – u drugom je predlošku prisutna tendencija prevođenja grecizama. Zatim, u prvom i trećem predlošku nisu zabilježeni preslavizmi, dok se u drugom javljaju inovacije karakteristične za preslavsku redakciju.

Posljednje poglavlje glavnog dijela knjige jeste Zaključak u kojem je Ramić-Kunić sumirala teze i zaključke iznesene kroz prethodna poglavlja. Prvi predložak: ne bilježi leksičke inovacije svojstvene T2; on se pridružuje rukopisima T1 i smješta se u istu tekstovnu grupu kojoj pripadaju reprezentativni predstavnici bosanske skupine rukopisa iz 14. i početka 15. st.; ova grupa bilježi i odsustvo preslavizama; dobro čuva stanje zabilježeno u kanonskim evanđeljima, a posebno pokazuje sličnosti sa Ass.; od bosanskih rukopisa blisko je Divoševom evanđelju. Drugi predložak Čajn.: na osnovu leksike, ali i drugih osobina, znatno se razlikuje od većine bosanskih rukopisa; u njemu se može govoriti o utjecaju izrazito inoviranog predloška pod utjecajem tipa T4; zabilježene su brojne sličnosti sa srpskom pisarskom tradicijom, ali i sa rukopisima drugih tradicija; posebno se istakla bliskost sa bugarskim Šafarikovim evanđeljem; u odnosu na bosanske rukopise ističu se podudarnosti sa Daničićevim evanđeljem. Treći predložak: ne uočavaju se utjecaji T2 i T4; pridružuje se grupi T1; kada je u pitanju odnos s drugim bosanskim, onda kada se Čajn. razlikuje od većine bosanskih, blisko mu je evanđelje iz Hvalova zbornika. Čajničko evanđelje ima višeslojnu leksiku i slavenskog i neslavenskog porijekla.

Zaključkom se završava glavni dio knjige nakon čega slijede Summary, Bibliografija s popisom izvora (preko 60) i korištene literature. Knjiga je opremljena i prilogom u vidu Liste leksičkih arhaizama i preslavizama gdje je Ramić-Kunić prezentirala preko 100 različitih leksema navodeći njihovo mjesto javljanja u evanđelju (naprimjer, Evanđelje po Luki i ostala), stihu i rukopisima. Knjiga je obogaćena i dvama indeksima – Indeskom imena i Indeksom pojmova.

Knjiga *Čajničko četveroevanđelje. Tekstološko istraživanje* autorice Erme Ramić-Kunić izuzetan je doprinos proučavanju srednjovjekovnih bosanskih crkvenih tekstova, prije svega, a zatim i općenito historiji pisanog jezika u srednjovjekovnoj Bosni. Nesumnjivo, ova je knjiga značajan doprinos i slavistici u cjelini.

Adresa autorice
Author's address

Sumeja Bičević
Univerzitet u Sarajevu
Institut za jezik
k.sumeja@gmail.com

